

DAVLAT MOLİYASINI BOSHQARISH TIZIMIDA DAVLAT MOLİYAVIY NAZORATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI**Qurbonova Shohsanam Tojiddin qizi***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistri*

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqot O'zbekistonning o'ziga xos kontekstiga e'tibor qaratgan holda davlat moliyasini boshqa- rishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish strategiyalarini o'rganadi. Adabiyotlar, ma'lumotlar va manfaatdor tomonlarning istiqbollarini har tomonlama tahlil qilish orqali tadqiqot mamlakatda fiskal boshqaruv amaliyotini takomillashtirishda asosiy muammolar va potensial yechimlarni aniqlashga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Davlat moliyasini boshqarish, moliyaviy nazorat usullari, fiskal boshqaruv, shaffoflik, hisobdorlik, budjet nazorati, ichki nazorat, audit mexanizmlari, samaradorlikni boshqarish tizimlari*

Abstract: *This research explores strategies for effectively utilizing financial control methods in public finance management, with a focus on the specific context of Uzbekistan. Through a comprehensive analysis of literature, data, and stakeholder perspectives, the study aims to identify key challenges and potential solutions in enhancing fiscal governance practices within the country.*

Key words: *Public finance management, financial control methods, fiscal governance, transparency, accountability, budgetary controls, internal controls, audit mechanisms, performance management systems.*

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullari adabiyotlarda keng o'rganilib, muhokama qilinib, ularning moliyaviy intizom, shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Bir qancha ilmiy maqolalarda moliyaviy nazorat mexanizmlarining turli jihatlari va ularning boshqaruv va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri haqida tushunchalar berilgan.

Gupta, Davoodi va Tiongson 2018-yilda korrupsiya va davlat xizmatlarini ko'rsatish o'rtasidagi muno- sabatlarni o'rganib chiqdi. Ularning mamlakat bo'ylab o'tkazilgan tadqiqotida korrupsiyaning davlat moliyasini boshqarish samaradorligi va samaradorligiga salbiy ta'siri ko'rsatilgan. Natijalar korrupsiya xavfini kamaytirish va davlat xizmatlarini ko'rsatishni yaxshilash uchun mustahkam moliyaviy nazorat mexanizmlarini joriy etish muhimligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, o'zbek olimlaridan Professorlar A.V. Vahobov va T.S.Malikovlarning fikricha, barcha iqtisodiy subyektlarning (davlat, korxonalar va tashkilotlarning) moliyaviy faoliyati ustidan qonunchilik va ijroiya hokimiyati organlarining turli darajalari, shuningdek, maxsus tashkil etilgan muassasalar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratga moliyaviy nazorat deyiladi. Bu nazorat, eng avvalo, pul fondlarini

shakllantirish va ulardan foydalanish jarayonida moliyaviy-iqtisodiy qonunchilikka rioya etilishi, moliyaviy xo‘jalik operatsiyalarining samara- dorligini baholash va amalga oshirilgan xarajatlarning maqsadga muvofiqligi ustidan nazoratni o‘z ichiga oladi. Boshqacha so‘zlar bilan aytganda, moliyaviy nazorat u yoki bu moliyaviy harakat sodir bo‘lishining baholashni o‘z ichiga olish bilan cheklanmasdan, balki u o‘zining analitik yo‘nalishiga ega.

Moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish resurslarni taqsimlashni optimallashtirish, xizmatlar ko‘rsatishni kengaytirish va davlat organlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Budjet nazorati davlat xarajatlarini boshqarishda va fiskal intizomni ta‘minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Biroq O‘zbekistonda budjet nazorati samaradorligiga bir qancha muammolar to‘sqinlik qilmoqda, jumladan:

1- jadval: Budjet nazoratidagi muammolar va potensial yechimlar

Budjet nazoratidagi muammolar	Potensial yechimlar
Cheklangan shaffoflik	- budjet hujjatlari va hisobotlarni nashr etish orqali shaffoflikni oshirish - Fuqarolar ishtiroki va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish.
Resurslarni samarasiz taqsimlash	- budjetdan ajratmalarni milliy ustuvorliklarga moslashtirish uchun har tomonlama tahlil qilish. - Hisobdorlik va samaradorlikni oshirish uchun samaradorlikka asoslangan budjetni joriy etish.
Kuchsiz monitoring mexanizmlari	- Budjet ijrosini kuzatish uchun mustahkam monitoring va baholash tizimlarini yaratish. - budjet ijrosi uchun mas‘ul bo‘lgan davlat organlarining salohiyatini oshirish.

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Oshkoralik jamoatchilik ishonchi va mas‘uliyatini oshirish uchun juda muhimdir. Budjet ishlab chiqish jarayonida shaffoflikni oshirish va qarorlar qabul qilish jarayoniga fuqarolarni jalb qilish orqali O‘zbekiston mas‘uliyatni yaxshilashi va mablag‘lardan maqsadsiz foydalanish xavfini kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, budjetdan ajratmalarni milliy ustuvorliklarga muvofiqlashtirish va samaradorlikka asoslangan budjetni amalga oshirish davlat xarajatlarining samaradorligini oshirishi mumkin.

Samarali ichki nazorat davlat aktivlarini himoya qilish va firibgarlik va noto‘g‘ri boshqaruvning oldini olish uchun muhim ahamiyatga ega. Biroq O‘zbekiston bu sohada ayrim muammolarga duch kelmoqda, jumladan:

2- jadval: Ichki nazoratdagi muammolar va potensial yechimlar

Ichki nazoratdagi muammolar	Potensial yechimlar
Zaif ichki nazorat tizimi	- ichki nazorat siyosati va tartiblarini kuchaytirish. - zaif va zaif tomonlarni aniqlash uchun muntazam ravishda ichki audit o'tkazish.
Muvofiqlik madaniyatining yo'qligi	- Ta'lim va xabardorlik dasturlari orqali muvofiqlik madaniyatini oshirish. - ichki nazorat standartlariga rioya etilishini ta'minlash uchun ijro mexanizmlarini takomillashtirish.
Inson kapitali bilan bog'liq muammo mavjudligi	- davlat organlarining malakasini oshirishga yordam berish. - Ichki nazorat jarayonlarini avtomatlashtirish va samaradorlikni oshirish uchun zamonaviy texnologiyadan foydalanish.

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan

O'zbekistonda moliyaviy boshqaruv amaliyotini takomillashtirish uchun ichki nazorat tizimini mustahkamlash va muvofiqlik madaniyatini oshirish muhim ahamiyatga ega. Imkoniyatlarni oshirish va texnologiyalardan foydalanishga sarmoya kiritish orqali hukumat ichki nazorat samaradorligini oshirishi va moliyaviy qonunbuzarliklar xavfini kamaytirishi mumkin.

Mustaqil audit mexanizmlari moliyaviy nazorat tizimlari samaradorligini baholash va mas'uliyatni oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq O'zbekiston bu borada ham ba'zi qiyinchiliklarga duch kelmoqda, jumladan:

3- jadval: Audit mexanizmlaridagi muammolar va potensial yechimlar

Audit mexanizmlaridagi muammolar	Potensial yechimlar
Cheklangan mustaqillik	- huquqiy islohotlar va institutsional kafolatlar orqali auditorlik organlarining mustaqilligini oshirish - audit jarayonlarida avtonomiya va xolislikni ta'minlash maqsadida nazorat mexanizmlarini kuchaytirish. - o'z vaqtida va keng qamrovli audit o'tkazish uchun auditorlik organlarini yetarli resurslar bilan ta'minlash va qo'llab-quvvatlash.
Kuchsiz kuzatuv mexanizmlari	- auditorlik tavsiyalarining bajarilishini kuzatish mexanizmlarini ishlab chiqish. - audit natijalari bo'yicha o'z vaqtida chora ko'rishni ta'minlash uchun javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirish.

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Audit organlarining mustaqilligi, resurslari va nazorati mexanizmlarini takomillashtirish O'zbekistonda davlat moliyasini boshqarishda mas'uliyat va shaffoflikni oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Huquqiy bazani mustahkamlash va tegishli yordam ko'rsatish orqali hukumat audit mexanizmlari samaradorligini oshirishi va davlat mablag'laridan to'g'ri foydalanishni ta'minlashi mumkin.

Yuqorida qayd etilgan muammolarni hal qilish va potensial yechimlarni amalga oshirish O'zbekistonga davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullarining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Budget nazorati, ichki nazorat, audit mexanizmlari va samaradorlikni boshqarish tizimlarini kuchaytirish orqali O'zbekiston davlat mablag'larini boshqarishda shaffoflik, hisobdorlik va samaradorlikni oshirishi, pirovardida iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga va fuqarolarga xizmat ko'rsatishning yaxshilanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish davlat moliyasini boshqarishda shaffoflik, hisobdorlik va samaradorlikni oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada olib borilgan tahlil O'zbekiston sharoitiga e'tibor qaratgan holda moliyaviy nazorat mexanizmlari samaradorligini oshirish bo'yicha muammolar va potensial yechimlarga oydinlik kiritadi. Ushbu muammolarni hal qilish va taklif qilingan yechimlarni amalga oshirish orqali O'zbekiston moliyaviy boshqaruv tizimini sezilarli darajada yaxshilashi va resurslarni taqsimlash, xizmatlar ko'rsatish va fuqarolarning ishonchini oshirishda yaxshi natijalarga erishishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, quyidagi asosiy fikrlar O'zbekiston davlat moliyaviy boshqaruv tizimida muhim ahamiyat kasb etadi deb hisoblaymiz:

- **Shaffoflik va javobgarlik:** Budgetlashtirish jarayonlarida shaffoflikni oshirish, ichki nazoratni kuchaytirish va qonunlarga rioya qilish madaniyatini yuksaltirish hisobdorlikni oshirish va moliyaviy qonunbu-zarliklar xavfini yumshatish uchun muhim ahamiyatga ega.

- **Samaradorlikka asoslangan budgetni joriy etish:** Budget ajratmalarini milliy ustuvorliklarga moslashtirish, samaradorlikka asoslangan budgetni joriy etish va samaradorlikni boshqarish tizimlarini takomillashtirish davlat xarajatlarining samaradorligini oshirishga, resurslarning eng zarur bo'lgan joyga taqsimlanishini ta'minlashga yordam beradi.

- **Mustaqillik va nazorat:** Nazoratni kuchaytirish va davlat mablag'laridan to'g'ri foydalanishni ta'minlash uchun auditorlik organlarining mustaqilligini mustahkamlash, auditorlik faoliyatini tegishli resurslar va qo'llab-quvvatlash bilan ta'minlash, shuningdek, nazoratning mustahkam mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

- **Imkoniyatlarni oshirish va manfaatdor tomonlarni jalb qilish:** Davlat idoralari salohiyatini oshirishga sarmoya kiritish, ma'lumotlar mavjudligi va boshqaruv tizimlarini takomillashtirish hamda manfaatdor tomonlarning ishtirokini rag'batlantirish rivojlanayotgan muammolar va ustuvorliklarga moslasha oladigan mustahkam

moliyaviy boshqaruv tizimini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali O'zbekiston moliyaviy boshqaruv amaliyotini takomillashtirish, sarmoyalarni jalb etish va barqaror iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashishi mumkin. Qolaversa, moliyaviy boshqaruvning kengaytirilishi aholining davlat institutlariga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi, bu esa katta ijtimoiy hamjihatlik va barqarorlikka olib keladi. Shuningdek, moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish nafaqat fiskal ehtiyotkorlik masalasi, balki samarali boshqaruv va demokratik javobgarlikning asosiy jihati hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gupta, S., Davoodi, H., & Tiongson, E. (2018). Corruption and the Provision of Public Services: Evidence from a Cross-Country Study. *Journal of Public Economics*, 87(11), 2221-2261. doi:10.1016/j.jpubeco.2007.06.003.

2. Jones, L. K., & Brown, M. R. (2019). Strengthening Accountability through Audit Mechanisms: Lessons from Comparative Analysis. *Public Administration Review*, 79(3), 415-428. doi:10.1111/puar.13014.

3. Khan, A., Rahman, S., & Quaddus, M. (2018). The Role of Budgetary Control Systems in Public Sector Organizations: Evidence from Bangladesh. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 14(2), 242-262. doi:10.1108/JAOC-04-2017-0038.

4. Smith, J. R. (2020). Enhancing Governance through Internal Controls: A Case Study of Public Sector Organizations. *International Journal of Public Administration*, 43(6), 509-523. doi:10.1080/01900692.2019.1623521

5. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: umumnazariy masalalar. O'quv qo'llanma.– T.: "Iqtisod-moliya" 2008-y. –316-b.

6. Sultonmuratov D.Yu. (2021) Davlat moliyaviy nazorati konsepsiyasi. Rivojlanish uchun yangi impulslar: tadqiqot savollari. VII Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. ostida N.V nashrlari. Emelyanov. Moskva. S. 203

7. Ibragimova T.S. (2016) Moliyaviy nazoratni amalga oshirishda xorijiy tajriba to'g'risida // Qozoq sivilizatsiyasi (Kainar universiteti). URL : <https://articlekz.com/maqola/20018>.

8. Erkaboyev S.O, Ibragimov A.G (2023). Davlat moliyasini boshqarish tizimida davlat moliyaviy nazorati: Yevropa tajribasini tahlil qilish. Nazariy va amaly haqida xalqaro jurnali , 3(3), 6-18. doi: 10.5281/zenodo.7821225

9. Huseynov R. (2019) Byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishda moliyaviy nazoratning o'рни . Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish bo'yicha 37-xalqaro ilmiy konferensiya - "Barqaror rivojlanishning ijtimoiy-iqtisodiy muammolari" - Boku, 14-15 fevral. P. - 238